

НАПРЯМИ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОВОКАЦІЮ ПІДКУПУ В ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

MODERN AREAS OF RESEARCH ON THE ISSUES OF RESPONSIBILITY FOR THE PROVOCATION OF BRIBERY IN THE THEORY OF CRIMINAL LAW

Шепетько М.А., аспірантка кафедри кримінального права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена аналізу сучасних напрямів досліджень проблем відповідальності за провокацію підкупу в теорії кримінального права. Динаміка законодавчих змін, які стосуються кримінальної відповідальності за провокацію підкупу, викликає підвищений інтерес у науковців. Проведений аналіз сучасних досліджень, присвячених проблемам кримінальної відповідальності за провокацію підкупу, дає можливість зазначити, що більшою мірою злочин, передбачений ст. 370 Кримінального кодексу України, досліджується під час розгляду кримінально-правових категорій «провокація» та «підкуп». У таких дослідженнях, враховуючи їхній предмет, провокація підкупу розглядається як один із видів провокації або – опосередковано за кримінально-правового аналізу – підкупу. Комплексні дослідження вказаного складу злочину були проведені до внесення чинних змін до Кримінального кодексу України. Водночас ті наукові праці, де предметом дослідження є питання кримінальної відповідальності за провокацію підкупу, мають здебільшого фрагментарний характер і присвячені окремим аспектам (проблемам кваліфікації, розмежуванню із суміжними складами злочинів, питанням добровільної відмови провокатора й особливостей притягнення в такому разі його до кримінальної відповідальності, дослідженню зарубіжного досвіду та практики Європейського суду з прав людини тощо). Інколи провокацію підкупу розглядають в розрізі інституту співучасті, визначаючи провокацію спеціальним видом співучасті, або ж розглядають аналізований злочин крізь призму поняття необхідної співучасті. Також є дослідження, у яких провокація підкупу розглядається як обставина, що виключає склад злочину, або як крайня потреба.

Враховуючи зазначене, а також реформу кримінального законодавства, зроблено висновок, що назріла потреба проведення комплексного дослідження кримінальної відповідальності за провокацію підкупу відповідно до чинного законодавства України, причому з акцентом на аналізі зарубіжного законодавства й практики Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: провокація підкупу, провокація, підкуп, провокація злочину.

The article analyses modern areas of scientific research on the issues of responsibility for the provocation of bribery within the theory of criminal law. The dynamics of legislative changes relating to the responsibility of bribery led to a rise in sparked heightened interest of researchers. Analysis of contemporary studies of issues of the responsibility for provocation of bribery suggests that analyzed criminal offence provided for by Article 370 of Criminal Code of Ukraine is examined, mostly, in relation to criminal law categories of “provocation” and “bribery”. Considering the subject of these studies, the provocation of bribery is deemed as one of the types of bribery, or indirectly in criminal law analysis of bribery. Comprehensive studies of the mentioned criminal offence had been carried out before the amendments were made to the Criminal Code of Ukraine. Notwithstanding, academic works that had the issues of the responsibility for provocation of bribery as their subject are, in general, fragmented and deal with certain aspects (issues of qualification, separation from related criminal offences, issues of voluntary refusal of provocateur and specificities of their criminal prosecution in that case, analysis of international experience and case-law of European Court of Human Rights (ECtHR)). Provocation of bribery is occasionally viewed from the perspective of complicity institute, whereas provocation is regarded as a special form of complicity or examine the analyzed crime in terms of the notion of necessary complicity. There are also researches where provocation of bribery is examined as either a precluding circumstance or state of necessity.

Taking the abovementioned considerations into account as well as the ongoing reform of criminal legislation it is concluded that there is a need to conduct holistic research of criminal responsibility for the provocation of bribery under the current law of Ukraine while making an emphasis on both international legislation and case-law of ECtHR.

Key words: provocation of bribery, provocation, bribery, entrapment.

Вступ. Ст. 370 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачає кримінальну відповідальність за провокацію підкупу. З моменту прийняття КК України й до сьогодні вказана норма кардинально змінилася. Перші зміни в диспозицію статті були внесені Законом № 3207-VI від 7 квітня 2011 р., відповідно до якого передбачалася кримінальна відповідальність за провокацію хабаря або комерційного підкупу, тобто свідоме створення службовою особою обставин і умов, що спричиняють пропонування або одержання хабаря чи неправомірної вигоди, щоб потім викрити того, хто дав або отримав хабар або неправомірну вигоду. Однак уже згодом Законом № 221-VII від 18 квітня 2013 р. було суттєво змінено редакцію аналізованої статті на таку: «Провокація підкупу, тобто свідоме створення службовою особою обставин і умов, що зумовлюють пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду». Проте й ця редакція, на думку законодавця, потребувала коректив, і менш як за 2 роки Законом № 198-VIII від 12 лютого 2015 р. в диспозицію ст. 370 КК України були знову внесені зміни, і сьогодні вказана стаття викладена так: «Провокація підкупу, тобто дії службової особи з підбурення особи на

пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду».

Безумовно, така динаміка законодавчих змін, які стосуються кримінальної відповідальності за провокацію підкупу, викликала підвищений інтерес у науковців. Водночас, враховуючи, що реформування кримінального законодавства триває, виникла нагальна потреба в систематизації всіх напрацювань учених з вказаного питання.

Постановка завдання. Метою статті є встановлення напрямів сучасних досліджень проблеми відповідальності за провокацію підкупу в теорії кримінального права.

Результати дослідження. Різним аспектам кримінальної відповідальності за провокацію підкупу у вітчизняній кримінально-правовій науці приділено велику увагу. Враховуючи назву вказаної норми й правову природу цього діяння, всі дослідження з аналізованої теми умовно можна поділити на декілька груп. Так, до першої групи можна віднести наукові праці, присвячені дослідженню провокації в кримінальному праві, в яких провокація підкупу розглядалася як один із проявів провокації. Одним із перших фундаментальних кримінально-правових досліджень провокації злочину є дисертаційна робота О.І. Альо-

шина «Провокація злочину (кримінально-правове дослідження)» (2007 р.) [1]. Пізніше провокація злочину стала предметом ще ряду наукових досліджень [2; 3]. Варто виокремити статтю К.Ю. Карелова «Спеціальні правила кваліфікації провокації злочинів, вчинених у співучасті: відмежування провокації від суміжних кримінально-правових понять» [4], яка цікава саме своїм порівняльно-правовим аспектом.

У наступну групу можна виділити дослідження, які присвячені кримінальній відповідальності за підкуп. Так, ті чи інші питання, пов'язані з кримінальною відповідальністю за підкуп, висвітлені в дисертаційних дослідженнях О.Д. Ярошенко («Кримінальна відповідальність за пропозицію та надання неправомірної вигоди службовій особі») [5], Я.В. Ризак («Кримінальна відповідальність за підкуп службової особи юридичної особи приватного права») [6], К.К. Овод («Кримінально-правова характеристика підкупу працівника підприємства, установи чи організації») [7], О.С. Перешивко («Кримінальна відповідальність за підкуп особи, яка надає публічні послуги») [8]. Питання притягнення до кримінальної відповідальності за підкуп особи, яка надає публічні послуги, висвітлювали О.В. Шемякін [9] та В.П. Кушпін [10]. Кримінально-правову характеристику підкупу працівника підприємства, установи чи організації досліджували Ю.А. Комисарчук [11], С.В. Якімова [12]. Види підкупу як кримінально караного корупційного правопорушення в Україні висвітлюють у своїй публікації В.С. Боровікова та С.В. Якімова [13].

З останніх робіт слід виокремити дисертаційне дослідження В.В. Комар «Поняття та види підкупу за кримінальним законодавством України» (2020 р.), яке є комплексним аналізом кримінально-правового поняття «підкуп» [14].

До наступної групи можна віднести дослідження, які присвячені різним аспектам кримінальної відповідальності за провокацію підкупу. Так, на дисертаційному рівні аналізований злочин досліджувався О.М. Грудзур («Кримінально-правова характеристика провокації хабаря», 2011 р.) [15]. Доцільність існування вказаної норми стала предметом ряду досліджень вітчизняних науковців, таких як В.В. Веретяніков [16], О.І. Романова [17], О.О. Дудоров [18]. Питанням кваліфікації провокації підкупу й аналізу судової практики присвятили наукові дослідження такі вчені, як О.В. Ус [19], Р.В. Перелигіна, Б.М. Мирко [20], О.О. Колотило [21], О.О. Дудоров [22], А.В. Штерн [23], О.В. Баганець [24].

Досить часто вчені аналізують провокацію підкупу в розрізі інституту співучасті [25], визначаючи провока-

цію спеціальним видом співучасті [26]. О.О. Кваша розглядає аналізований злочин крізь призму поняття необхідної співучасті [27].

Ряд досліджень присвячено питанням розмежування провокації підкупу з суміжними злочинами. Так, П.П. Андрушко аналізує відмежування провокації хабаря від вимагання [28]. Досить цікавими є дослідження, присвячені добровільній відмові провокатора й особливостям притягнення в такому разі його до кримінальної відповідальності [29].

Також варто виокремити дослідження, у яких провокація підкупу розглядається як обставина, що виключає склад злочину [30], або як крайня необхідність [31].

В окрему групу вважаємо за доцільне виокремити публікації вчених, присвячені міжнародно-правовому досвіду кримінальної відповідальності за провокації підкупу й дослідженням практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

До праць, у яких досліджено досвід зарубіжних країн в аспекті кримінальної відповідальності за провокацію підкупу, можна віднести роботи Є.О. Турова [32], Т.С. Батраченко [33], Д.В. Каменського [34], П.Д. Гуйван [35].

Вивчення практики ЄСПЛ є надзвичайно важливим у дослідженні провокації підкупу. Зазначений аспект став предметом уваги таких вітчизняних науковців, як О.М. Дроздов [36], В.В. Березнер [37], К.Ю. Алданова [38].

Висновки. Проведений аналіз сучасних наукових праць, присвячених проблемам кримінальної відповідальності за провокацію підкупу, дає можливість зазначити, що більшою мірою аналізований злочин досліджується під час розгляду кримінально-правових категорій «провокація» та «підкуп». У таких дослідженнях, враховуючи їхній предмет, провокація підкупу розглядається як один із видів провокації або, опосередковано за кримінально-правового аналізу, підкупу. Комплексні дослідження вказаного складу злочину були проведені до внесення чинних змін до КК України. Водночас ті наукові праці, де предметом вивчення є питання кримінальної відповідальності за провокацію підкупу, мають здебільшого фрагментарний характер і присвячені окремим аспектам (проблемам кваліфікації, розмежуванню з суміжними складами злочинів, дослідженню зарубіжного досвіду та практики ЄСПЛ тощо). Враховуючи зазначене й реформу кримінального законодавства, вважаємо, що назріла потреба в проведенні комплексного дослідження кримінальної відповідальності за провокацію підкупу відповідно до чинного законодавства України з акцентом на аналізі зарубіжного законодавства та практики ЄСПЛ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альошина О.І. Провокація злочину (кримінально-правове дослідження) : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2007. 19 с.
2. Саакян М.Б. Провокація: кримінально-правовий аспект. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 25 березня 2016 р. Одеса : ОДУВС, 2016. С. 326–327.
3. Чуприна З. Провокація чи боротьба зі злочинністю? *Вісник Національної асоціації адвокатів України : Офіційний бюлетень Національної асоціації адвокатів України*. 2016. № 3. С. 27–31.
4. Карелов К.Ю. Спеціальні правила кваліфікації провокації злочинів, вчинених у співучасті: відмежування провокації від суміжних кримінально-правових понять. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3(28). Т. 2. С. 143–146.
5. Ярошенко О.Д. Кримінальна відповідальність за пропозицію та надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08; Національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2014. 20 с.
6. Ризак Я.В. Кримінальна відповідальність за підкуп службової особи, юридичної особи приватного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ : Національна академія прокуратури України, 2014. 20 с.
7. Овод К.К. Кримінально-правова характеристика підкупу працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08; Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2017. 18 с.
8. Перешивко О.С. Кримінальна відповідальність за підкуп особи, яка надає публічні послуги : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08; Академія адвокатури України, Київ, 2018. 20 с.
9. Шемякін О.В. Деякі питання притягнення до кримінальної відповідальності за підкуп особи, яка надає публічні послуги. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2012. № 2. С. 268–275.
10. Кушпін В.П. Кримінально-правова характеристика підкупу особи, яка надає публічні послуги. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2014. № 801. С. 202–211.
11. Комисарчук Ю.А., Якімова С.В. Підкуп за кримінальним законодавством України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Юридична»*. 2014. № 4. С. 230–240.
12. Якімова С. Про коректність використання терміна «підкуп» при конструюванні диспозицій кримінально-правових норм. *Проблеми української термінології: збірник наукових праць*. 2014. С. 85–89.

13. Боровікова В.С., Якимова С.В. Види підкупу як кримінально караного корупційного правопорушення в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 222–233.
14. Комар В.В. Поняття та види підкупу за кримінальним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08; Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса. 2020. 23 с.
15. Грудзур О.М. Кримінально-правова характеристика провокації хабаря: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Академія адвокатури України. Київ, 2011. 20 с.
16. Веретянников В.В. Деякі аспекти доцільності існування кримінальної відповідальності за провокацію хабаря або комерційного підкупу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2013. Вип. № 1. С. 95–102.
17. Романова О.І. Місце та значення кримінально-правової протидії провокації у боротьбі з корупцією та хабарництвом в межах державної політики. *Право і Безпека*. 2011. № 3 (40).
18. Дудоров О.О. Кримінально-правова заборона провокації підкупу, або Правоохоронець як ініціатор злочину. *Юридичний вісник України*. 2015. № 15. С. 12–13.
19. Ус О.В. Провокація підкупу: аналіз складу злочину й питання кваліфікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2015. Вип. 16 (2). С. 66–70.
20. Перелигіна Р.В., Мирко Б.М. Щодо окремих аспектів кримінальної відповідальності за провокацію підкупу. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 289–292.
21. Колотило О. Провокація вчинення корупційного злочину: актуальні аспекти та судова практика. *Вісник прокуратури*. 2017. № 10. С. 22–27.
22. Дудоров О.О. Кримінально-правові аспекти провокації підкупу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 1. С. 76–82.
23. Штерн А. Провокаційна діяльність правоохоронних органів та її відмінність від правомірних заходів контролю за вчиненням злочину. *Публічне право : науково-практичний юридичний журнал*. 2018. № 3. С. 100–106.
24. Баганець О. Провокування підкупу: справи, про які мовчать. *Юридичний вісник України*. 2018. № 5. С. 6–7.
25. Ярмиш Н. Провокація підкупу та співучасть у корупційних злочинах: парадокси кримінально-правового регулювання. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 4/2. С. 111–116.
26. Бантишев О.Ф. Провокація хабаря як спеціальний вид співучасті у злочині. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2008. Вип. 19. С. 105–112.
27. Кваша О.О. Розгляд окремих корупційних злочинів крізь призму поняття необхідної співучасті. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 1 (3). С. 97–101.
28. Андрушко П.П. Провокація хабаря: кримінально-правова характеристика та відмежування від вимагання. *Судова апеляція*. 2006. № 1.
29. Гродецький Ю.В. Добровільна відмова провокатора злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2 (5). С. 122–134.
30. Буняк В. Провокація хабаря як обставина, що виключає склад злочину. *Юридична газета. Юридичні питання: практика*. 2015. № 29/30. С. 32.
31. Попов І.М. Провокація хабаря або крайня (службова) необхідність?! *Право і безпека : науковий журнал*. 2002. № 4. С. 134–137.
32. Турова Є.О. Міжнародний досвід відповідальності за злочини, вчинені внаслідок провокації. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення : тези доповідей VII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. Дню юриста України, 29 жовтня 2015 р., Київ*. 2015. С. 319–320.
33. Батраченко Т.С. Порівняльно-правовий аналіз кримінальної відповідальності за провокацію підкупу законодавства України та зарубіжних країн. *Правова позиція*. 2016. № 1. С. 96–101.
34. Каменський Д.В. Agent provocateur: провокація злочину чи законна правоохоронна діяльність? *Правові горизонти*. 2018. Вип. 11 (24). С. 54–61.
35. Гуйван П.Д. До питання про кваліфікацію провокації підкупу: європейський досвід. *Вчені записки Таверійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2019. № 1. С. 87–92.
36. Дроздов О.М. Актуальні питання здійснення захисту від провокації (підбурювання) особи на вчинення злочину у світлі практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 31–44.
37. Березнер В. Провокація підкупу у світлі практики Європейського суду з прав людини. *Jurnalul juridic național: teorie și practică (Національний юридический журнал: теорія і практика)*. 2016. № 2/1. С. 103–107.
38. Алданова К.Ю. Провокація злочину: практика Європейського суду з прав людини. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/112137-provokatsiya-zlochinnupraktika-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini>.